

Radikované právo ako základ konsenzu v ochrane prírody

M. J. Lisický: *Radicalitas Iuris as Foundation for Consensus in Nature Conservation. Život. Prostr., Vol. 40, No. 5, p. 229 – 233, 2006.*

Decades of intensive conservation research and continued accrual, both in number and extent, of protected areas, have not solved recurrent conflicts in nature conservation. Even such promising concepts like biosphere reserves and sustainable development have not completed our expectations for the time being. The questions of how the conflicts do arise and how to avoid them, as well as the allotment of responsibility, are reconsidered. The author is discussing the state of affairs as resulting from neglected social and psychological aspects and recommends that the all-round consensus be based on the adapted principle of *radicalitas iuris*, delimitating clearly the human commission on the planet Earth.

Desaťročia pretavovania „starej“ ochrany prírody do environmentalizmu, zvýšenie a zasa pokles záujmu laickej verejnosti o problémy životného prostredia a možnosti zastavenia jeho degradácie, sú históriou desiatok tisíc stretov protichodných záujmov. Ponúkajú, ba vyžadujú si aj poohliadnutie, hodnotenie úspechov a prehier a návrh zmien v doterajších stratégiách, alebo priam ich nahradenie vhodnejšími, účinnejšími. Široko rozvinutá akcia hodnotenia stavu ekosystémov na prelome tisícročí (www.millenniumassessment.org) priniesla závery skôr skeptické než optimistické. Sľubné *biosférické rezervácie* programu UNESCO *Človek a biosféra* sa namiesto rezerv biosféry s potenciálom na odstraňovanie konfliktov a vytváranie konsenzu zväčša stali len variantným druhom klasického chráneného územia. Sofistikovaný systém európsky významných území Natura 2000, ktorý sa vyše desaťročia borí s konfliktmi, nie je ani r. 2006 kompletný, a už sa ozývajú hlasy o potrebe revidovať obe smernice EÚ, prípadne nahradiť ich čímsi iným. Aj iniciatíva Európskej únie zastaviť úbytok biodiverzity do r. 2010 vyvoláva od začiatku skeptické reakcie. Svetová databáza chránených území (*World Database on Protected Areas – WDPA*) obsahuje viac ako stotisíc takýchto lokalít, ktoré pokrývajú vyše 20 mil. km², teda asi 12 % suše na Zemi, no trend poklesu biodiverzity sa nepodarilo zvrátiť. Zdalo sa, že koncepcia udržateľného rozvoja, vďaka jej tvárnosti, bude najvhodnejším prístupom nie-

len v rámci národnom, ale najmä medzinárodnom, ba planetárnom. Prenikla hádam do všetkých dokumentov týkajúcich sa riešenia environmentálnych problémov, nestala sa však katalyzátorom potrebného konsenzu a jej dôsledná realizácia naráža na nepochopenie, až odpor. Vedie to k akejsi spoločenskej únave pri jej opakovanom propagovaní. Napriek všetkému, zatvárať oči pred blížiacou sa krízou je nemúdre. Nie sú ešte environmentálne problémy dostatočne naliehavé, aby mohla nastať zmena? Sú to len slová, slová a slová? Je skutočne dobrými úmyslami dláždená príslovečná cesta do pekla?

kompromis /lat./ – vzájomné vyrovnanie strednou cestou, dohoda na základe vzájomných ústupkov
konflikt – /lat./ – 1. vonkajšia alebo vnútorná psychická rozporná, sporná, kontroverzná, neriešiteľná a pod. situácia; spor; rozpor; nezhoda 2. ozbrojený výpad; vojna
konsens /lat./ – 1. súhlas, dohoda 2. práv. súhlasná vôľa zmluvných strán vo všetkých záležitostiach uzavieranej zmluvy
konsenzus /lat./ – súhlasná, zhodná mienka všetkých prítomných, zúčastnených; súhlas, privolenie, dohoda, zhoda
radikovaný /lat./ – 1. viazaný, zakorenený 2. práv. zastar. *r-é právo* právo viazané na nehnuteľnosť

Dvojjvýznamnosť konsenzu

Nárast frekvencie slova konsenzus v každodennom živote, najmä však v súčasnej politike, ma vedie k tomu, aby som bližšie osvetlil tento termín. Veľký slovník cudzích slov (Šaling a kol., 1997) pripúšťa tvar *konsens* i *konsenzus*. *Konsens* považuje za právnický termín pre súhlasnú vôľu zmluvných strán vo všetkých veciach, kým *konsenzus* za všeobecný súhlas, privolenie. V politickom žargóne sa však pod *konsenzom* rozumie často účelová, obojstranne výhodná dohoda s náznakom kompromisu.

Konsens používam v tomto príspevku v zmysle súhlasnej a nevynútenej vôle vychádzajúcej z presvedčenia o správnosti dohodnutého. Teda s možnosťou odvolania sa na prvotný význam latinského *consentire* = rovnako cítiť či vnímať, konkrétne v prípade environmentálnych problémov aplikovať túto názorovú zhodu na ocenenie východiskovej situácie, ako aj na stanovenie účelných riešení.

Konsens sa líši od *kompromisu*. *Kompromis* je len zmierenie sa s tým, že každá strana má vlastný názor, ktorého sa nevzdáva, ale v záujme zmierlivého, nekonzfliktného riešenia sa zdrží jeho násilného presadzovania. Čím viac je však dohoda kompromisom, tým vratkejšia je jej budúcnosť a neistejšia trvácnosť. Kompromisy, rovnako ako príkazy, s ktorými sa nestotožňujeme, ale musíme ich rešpektovať, sú zárodokom obnovy konfliktu, akonáhle sa vytvoria podmienky na ich zvrhnutie. Vše možné spochybňovanie a nerešpektovanie je ich skrytou podstatou. Konsens sa, naopak, hlási k zodpovednosti. Podnetná je v tejto súvislosti poznámka vo Webster's College Dictionary, že *consensus of opinion* a *general consensus* sú redundantnými spojeniami, lebo konsens musí

byť všeobecný a vždy sa týka názoru. Rovnako zaujímavé, ba príznačné je aj to, že v sovietskom Slovarje inostranných slov (1949) sa heslo *konsens* nevyskytuje.

Konsens teda má byť dlhodobý, nemá podliehať módnym vlnám, to znamená, že musí byť podporený solídnymi skúsenosťami a vedomosťami. Na dobrom všeobecnom konsense možno občas robiť aj dobré, účelné kompromisy.

Prečo vznikajú konflikty?

Konflikty vznikajú jednostrannými bezohľadnými rozhodnutiami. Pôvodcovia takýchto rozhodnutí nepovažujú za potrebné brať akékoľvek ohľady, lebo sa cítia dosť silní. Nárazom (čo je prvotný význam latinského *conflictus*) na porovnateľne silný objekt sa dostávajú do problému, ako ho vyriešiť. Bolo to tak odjakživa a Spinoza to svojho času formuloval veľmi výstižne: „*Tantum iuris habet, quantum potentia valet*“ (každý má toľko práva, koľko má moci).

Environmentálne konflikty vznikali a vznikajú kvôli rozhodnutiam z nerozvážnosti a chamtivosti. Prvé skôr možno ospravedlniť, najmä ak sú riešením v existenčnej núdzi, tie druhé sú však jednoznačne trestuhodné. Ak posudzujeme environmentálne konflikty z hľadiska evolučného, ide o konflikty záujmov. Záujmu teraz a hneď využiť všetko dostupné pre pohodlný, ba luxusný život a záujmu, aby naši potomkovia nemuseli pykať za náš blahobyt vo výrazne zhoršených podmienkach existenčným ohrozením. Človek zaslepený egocentrizmom a úspechom nemá čas zamýšľať sa nad súvislosťami, skrátka: *Bisy Backson*.

Naša civilizácia je civilizáciou instantnosti, nielen kvôli našej nedočkavosti, ale aj preto, že ak sa

The Bisy Backson is allways On The Run, it seems always:

GON OUT
BACK SOON
BUSY
BACK SOON

or, more accurately:

BACK OUT
GONE SOON
BUSY
GONE SOON

The Bisy Backson is always going *somewhere*, somewhere he hasn't been. Anywhere he is.

Benjamin Hoff: The Tao of Pooh

neprijmú účinné opatrenia, môže sa čoskoro rozpuštiť.

Predpoklady vzniku životaschopného konsenzu

Bez nároku na hierarchiu významnosti možno za predpoklady konsenzu považovať najmä vzájomnú dôveryhodnosť, ochotu použiť na riešenie konfliktu zásady dobrého susedského spolunažívania, pochopenie, že maximálny súčasný zisk obvykle znamená ohrozenie dlhodobej ziskovosti a schopnosť zdržať sa činnosti, ktorá je v rozpore s hodnotovým systémom druhej potenciálne zmluvnej strany. Možno je prekvapivé, že až potom môžu v hre rozhodovať odborné argumenty. Dobrý environmentálny konsens by však mal vychádzať z toho, že vlastnícke práva človeka (od záhrady až po planétu) sú len podmienené, pretože sú delegované. Charakter tohto vlastníctva sa v období feudalizmu označoval ako *radikované právo* (*radicalitas iuris*), teda dedičné oprávnenie na určitý spôsob využívania. Scudzenie účelu takto vymedzeného práva malo neblahé následky. Radikované právo možno použiť ako metaforu pre postavenie ľudstva a jeho spoločnú zodpovednosť, či už evolučnú, alebo teologickú. Premyslieť a rozpracovať ho do podoby použiteľnej pre konsens v environmentálnej oblasti dnes už nie je úlohou pre právnikov, ale pre filozofov, sociológov i teológov a environmentalistov. Jeho princíp možno totiž nájsť na mnohých miestach, od Biblie po koncepciu udržateľného rozvoja či života.

Okrem toho, nie vždy si uvedomujeme, že pri hľadaní konsenzu v riešení musíme mať najprv jasny konsens v hodnotení situácie. Tu je skutočná prekážka, lebo ak nie je splnený tento predpoklad, môžeme hľadať iba ak kompromisy. Názorová zhoda v takýchto polohách však má výrazné limity. Dlhodobo ju možno ovplyvňovať jedným i druhým smerom. Žiaľ, konzumný prístup, priamo či nepriamo propagovaný väčšinou masmédií, ju posúva do polohy minimálnej ochoty.

Kto považuje problémy ochrany prírody za predmet konsenzu?

Môže sa zdať nadbytočné hovoriť o potrebe dobrej vôle ku konsenzu. Obrazne možno povedať, že k ochrane všetkých druhov chýbajú dostatočné vedomosti o jednom z nich, o človeku. Najmä o štruktúre jeho hodnôt a motivácii konania.

Napríklad v prípade územnej ochrany vlastník pozemku väčšinou považuje zámer presvedčiť ho o zmene doterajšieho postoja a správania za vstupovanie do svojho vlastníckeho práva, prípadne za pokus obmedziť toto právo. Nevidí potrebu uzatvárať akúkoľvek dohodu o tom, ako má nakladať so „svojím“ majetkom.

Prípadný konflikt pochádzajúci zdanlivo z nedostatku dobrej vôle je v skutočnosti podmienený sociálnou identifikáciou. Ak sa niekto stotožní s nejakou skupinou (rybármi, lesníkmi, roľníkmi, podnikateľmi a pod.), cíti potrebu hľadať konsens v rámci tejto skupiny a posudzuje všetko prizmom záujmov jej členov, ktorí príselcov neakceptujú. Voči skupine s iným názorom začne zastávať nedôverčivý postoj a nie je ochotný načúvať jej argumentom, jednoducho ju nepovažuje za partnera konsenzu (Tajfwel, Turner, 1986; Clayton, Opatow, 2003). Viacerí psychológovia vidia riešenie v tom, že sa obe skupiny podarí zjednotiť do jednej, spolupracujúcej, kde si členovia síce zachovajú pôvodnú identitu aj argumenty, ale už sa snažia nájsť riešenie v rámci tejto novej skupiny.

V prípade ochrany prírody zatiaľ nemáme spoločenský konsenzus o prioritách podporený právnou normou. Kým pre výstavbu „celospoločensky významného“ závodu alebo diaľnice možno vlastnícke práva obmedziť až zlikvidovať, v prípade územnej ochrany ekosystému to možné nie je. Väčšina našej spoločnosti nie je ochotná považovať národný park za rovnako významný ako automobilku alebo autostrádu, s tým sa musíme pre najbližšie obdobie „demokraticky“ zmieriť.

Rezervy biosféry, udržateľnosť a spol.

Pôvodnou, v čase vzniku sa zdalo, že takmer spásnosnou myšlienkou bolo v programe UNESCO – Človek a biosféra (*Man and the Biosphere – MaB*) vytváranie území integrujúcich rôzne ľudské aktivity v podobe tzv. *biosférických rezervácií*. Mali to byť hlúčiky priestorovo súvisiacich funkčne delimitovaných typov území. Mali integrovať unikátne ekosystémy a reprezentatívne ukážky prírodných biotopov, krajinu s tradičným, nekonfliktným využívaním, ale aj degradované ekosystémy, ktoré možno revitalizovať. Jedným z ich nezanedbateľných poslaní bolo odstrániť predstavu, že ochrana prírody znamená zákaz akýchkoľvek činností a postupne posilniť ideu, že múdre užívanie krajiny možno integrovať s ochranou prírody. Akčné plány týchto území sú ukážkou riešenia konfliktov. Program *Človek a biosféra* bol v tomto smere pioniersky, neskôr rezonovali podobné myšlienky aj v známejších medzinárodných stratégiách *Naša spoločná budúcnosť* a *Staráme sa o Zem*. Nepodarilo sa však zabrániť tomu, aby vyhlasovania a prevádzka biosférických rezervácií nesklzli do starej ochrany rutiny. Nemalú zásluhu na tom malo aj podcenenie terminologického rozdielu medzi *biosférickou rezervou* a *biosférickou rezerváciou*. Rezervácií už mala veľká časť verejnosti plné zuby a nebola ochotná počúvať argumenty, že biosférická rezervácia vlastne rezerváciou nie je (Lisický, 1994).

Myšlienka udržateľnosti (*sustainability*) propagovaná variantne ako udržateľnosť rozvoja alebo života, sa zdá nemenej sľubná, navyiac je oveľa univerzálnejšia. Stala sa hitom deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Žiaľ, motivujúce napätie sa nedá, a ani v tomto prípade sa nedalo dlho udržať. Jej silná stránka, totiž prijateľnosť v rozličných kultúrach, tvárnosť a prispôsobivosť, sa často zneužívala, čo viedlo k rozriedovaniu a oslabeniu údernosti. História kritických pripomienok, ktoré princíp udržateľnosti od začiatku sprevádzali a v ostatnom čase mali charakter od láskavého zamýšľania sa (Lisický, 2002) po nemilosrdnú ničivosť (Newton, Freyfogle, 2005), bude poučná, pokiaľ sa ju podarí vecne analyzovať a závery vložiť pravdepodobne do niektorého z ďalších pokusov o planetárny konsens.

Napriek obrovskému množstvu chránených území a neustálej snahe o overenie ich reprezentatívnosti vo vzťahu k planetárnej diverzite ekosystémov, málo sa uvažuje o sprievodných charakteristikách ich vplyvu na ľudskú populáciu. Koncepcia chránených území však tento aspekt nesmie zanedbávať. Hoci ich hlavnou funkciou je zachovať rozmanitosť živých i neživých prírodnín a nespornou úlohou je ich demonštračný prírodovedný potenciál, majú, bez ohľadu na to, do akej miery spĺňajú tieto hlavné ciele, aj významné sociálne vplyvy. West a Brockington (2006) upozorňujú, že uvažovanie o svete v kategóriách *prírodné versus kultúrne*, je mnohým neeurópskym, či neuroamerickým sociokultúrnym modelom cudzie. Namiesto toho, aby sme trvali na prijatí nášho videnia, mohli by sme preskúmať, či nie je ich pohľad v niektorých aspektoch environmentálne účelnejší. Popri spomínaných desaťtisícoch medzinárodne registrovaných chránených území existujú tisíce území či prírodnín, o ktorých sa málo vie, ale sú účinne chránené na základe konsenzu domorodej skupiny. To neznamená romantické rojčenie o primitívnych kmeňoch, ale pochopenie iného spôsobu uloženia zodpovednosti na celý kolektív. Ochrana nariaďovaná zhora môže v lepšom prípade viesť k sabotovaniu, v horšom, ako sa už stalo napríklad v Číne, Nepále, Nikaragae, ale prekvapivo aj v Nórsku, k protestným výrubom lesa!

Obchod s odpustkami

Väčšina doteraz uplatňovaných riešení má skôr prístipkársky než tvorivý charakter a metaforicky povedané – sú viac opíchie ako ľudské. Komunálni politici i významné podnikateľské subjekty vychádzajú v ústrety páčivým investíciám simulujúcim krajinnú ekológiu, ktoré však majú v skutočnosti charakter krajinej „kozmetiky“. Nájdu sa sponzori, ktorí vydávajú peniaze na opatrenia, ktoré nemajú ďaleko od skrás-

ľujúcich „akcií Z“ známych z minulého režimu, či už ako náplast na zlé svedomie, alebo preto, že to patrí k imidžu. Najskôr sa dajú získať peniaze na informačné tabule osadené čo aj v atakovanom prírodnom prostredí, na výsadbu „zelene“, najnovšie aj na rôzne revitalizácie. Pod hlavičkou „revitalizácie“ možno napríklad zorganizovať zbieranie odpadkov a vybudovanie lavičiek popri vodnom toku – a nevšímať si záhradami či výstavbou okupované záplavové územie! V USA už existuje posmešné označenie *rosgenauti* pre rýchlopečenyých odborníkov, ktorí vycítili dobrú príležitosť získať tučné finančné prostriedky na revitalizácie a upravovať všetky kanalizované vodné toky podľa príručky coloradského hydrologa Dave Rosgena ako podľa akejsi kuchárskej knihy.

Kto je zodpovedný?

„Tacens consentit, si contradicendo impedire poterat“ – mlčky súhlasí, kto protirečiac mohol zabrániť...

Mohlo by sa zdať, že za súčasný nežiaduci stav sú zodpovední tí, čo ho študujú, hodnotia a nevyvinú dostatočné úsilie na to, aby presvedčili tých, ktorí prijímajú celospoločensky dôležité rozhodnutia. Toto zdanie je pravdivé len čiastočne, a to z dvoch príčin. Odborná obec nie je v posudzovaní závažnosti globálnej zmeny, jej prapríčin a dôsledkov jednotná a široké obecenstvo (*misera contribuens plebs*) nie je ochotné zásadne meniť správanie len na základe vedeckých analýz a prognóz. Jednako vedci majú podiel na vine, lebo len výnimočne dokážu komunikovať naprieč odlišnými vednými disciplínami, často uvažujú, ba správajú sa teritoriálne a z obavy pred „šarlatánstvom“ len neradi dovoľujú „nepovolaným“ vchádzať do svojich záhradiek a interpretovať ich výsledky. Toto hierofantstvo však dnes nepožíva takú bezmedznú dôveru ako v staroveku. Okrem toho sú do environmentálnych problémov málo vťahovaní psychológovia, sociológovia a pod.

Možno sú zodpovední učitelia, vychovávatelia, kňazi? Kresťanstvo (ba možno všetky tri monoteistické náboženstvá) nás vo svojej inštitucionalizovanej podobe cieľavedome odvádzalo od pociťovania posvätnosti prírody a ako ohňa sa bálo každého náznamu panteizmu. Tisícročia trvajúce úsilie však nevedlo tam, kam v dobrom úmysle viesť chcelo a stalo sa v istom zmysle kontraproduktívnym. Formálne riešenie problémov viedlo k formálnej pobožnosti, vyprázdnenie Kristovho odkazu vedie k vyprázdňovaniu kostolov. Cirkvi budú musieť nájsť riešenie zoči-voči narastajúcej kritike – v tom je cesta k ich spásu. Obnova v tomto smere síce začína, ale odhliadnuc od niekoľkých vybočovanie riskujúcich teológov a viacerých všeobecných vyhlásení cirkevných hodnostárov, prichádza skôr zdo-

la. Pod nedávnu výzvu Simona Stuarda (2005) sa podpísalo dvadsaťdeväť angažovaných kresťanov – odborníkov z oblasti ochrany prírody. Tento „manifest“ skutočne stojí za preštudovanie a osvojenie si.

Sú zodpovední politici? Jednoznačne áno, lenže uvedomme si, že oni iba vetria, čo by mali robiť, aby boli znovu zvolení. Úroveň politikov je len zrkadlom úrovne ich voličov. Podobne je to s masmédiami. Sú ony zodpovedné? Kultúra počítačov a mobilov? Iste tiež. Učia nás žiť viac vo virtuálnom než v reálnom a prirodzenom svete. Priama skúsenosť s prírodnosťou je vzácna a vlastne pre väčšinu ľudí už nezaujímavá. Kto však takúto skúsenosť nemá, je voči prírodnému necitlivý. Preto platí – zodpovední sme všetci! Za nerozvážnosť i chamtivosť, ale predovšetkým za nedostatok dobrej vôle k jasnej formulácii hierarchie hodnôt a na nej postavenom konsenze.

Článok bol napísaný aj vďaka finančnému príspevku z Programu ITERREG III A č. 141-52-002.

Literatúra

Clayton, S., Opatow, S. (eds.): Identity and the Natural Environment. Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge MA, 2003.

Lisický, M. J.: Biosphere Reserves – biosférické (biosfére) rezervácie – rezervy biosféry. Život. Prostr., 28, 1994, 5, s. 271.

Lisický, M. J.: Treba život a rozvoj udržiavať? O medziach udržateľnosti koncepcie udržateľnosti. In: Huba, M. (ed.): Náboženstvo – životné prostredie – hodnoty pre trvalo udržateľnú budúcnosť. Liptovský Ján – Bratislava : Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR, 2002, s. 38 – 41.

Newton, J. L., Freyfogle, E. T.: Sustainability: a Dissent. Conservation Biology, 2005, 1, p. 23 – 32.

Stuart, S. N. et al.: Conservation Theology for Conservation Biologists – a Reply to David Orr. Conservation Biology, 2005, 6, p. 1689 – 1692.

Šaling, S., Ivanová-Šalingová, M., Maníková, Z.: Veľký slovník cudzích slov. Bratislava, Veľký Šariš : Vydavateľstvo SAMO – AAMM, 1997, 1 310 s.

Tajfel, H., Turner, J. C.: The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour. In: Worchel, S., Austin, W. (eds.): Psychology of Intergroup Relations. Chicago : Nelson Hall, 1986, p. 7 – 24.

West, P., Brockington, D.: An Anthropological Perspective on Some Unexpected Consequences of Protected Areas. Conservation Biology, 2006, 3, p. 609 – 616.

Foto: M. J. Lisický

RNDr. Mikuláš J. Lisický, CSc., Ústav zoológie SAV – oddelenie ekozoológie, Dúbravská cesta 9, 845 06 Bratislava, lisicky@savba.sk

